

20 2017

ISSN 1301-2746

ADALYA

The Annual of the Koç University Suna & İnan Kırac Research Center
for Mediterranean Civilizations

(OFFPRINT)

AKMED

KOÇ UNIVERSITY

Suna & İnan Kırac

Research Center for

Mediterranean Civilizations

ADALYA

The Annual of the Koç University Suna & İnan Kırac Research Center
for Mediterranean Civilizations (AKMED)

<i>Mode of publication</i>	Worldwide periodical
<i>Publisher certificate number</i>	25840
ISSN	1301-2746
<i>Publisher management</i>	Koç University Rumelifeneri Yolu, 34450 Sariyer / İstanbul
<i>Publisher</i>	President Umran Savaş İnan on behalf of Koç University
<i>Editor-in-chief</i>	Oğuz Tekin
<i>Editor</i>	Tarkan Kahya
<i>Advisory Board</i>	Haluk Abbasoğlu, Jürgen Borchhardt, Thomas Corsten, Jacques des Courtils, Vedat Çelgin, Nevzat Çevik, İnci Delemen, Refik Duru, Serra Durugönül, Hansgerd Hellenkemper, Frank Kolb, Wolfram Martini, Mehmet Özdoğan, Mehmet Özsait, Urs Peschlow, Felix Pirson, Scott Redford, Denis Rousset, Christof Schuler, R. R. R. Smith, Oğuz Tekin, Gülsün Umurtak, Burhan Varkıvanç, Michael Wörrle, Martin Zimmerman
<i>English copyediting</i>	Mark Wilson
©	Koç University AKMED, 2017
	Adalya, a peer reviewed publication, is indexed in the A&HCI (Arts & Humanities Citation Index) and CC/A&H (Current Contents / Arts & Humanities).
<i>Production</i>	Zero Production Ltd. Abdullah Sok. No. 17 Taksim 34433 İstanbul Tel: +90 (212) 244 75 21 • Fax: +90 (212) 244 32 09 info@zerobooksonline.com ; www.zerobooksonline.com
<i>Printing</i>	Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar - İstanbul Tel: +90 (212) 325 71 25 • Fax: +90 (212) 325 61 99 Certificate number: 29487
<i>Mailing address</i>	Barbaros Mah. Kocatepe Sok. No. 25 Kaleiçi 07100 Antalya - TURKEY Tel: +90 (242) 243 42 74 • Fax: +90 (242) 243 80 13 https://akmed.ku.edu.tr
<i>E-mail address</i>	akmed@ku.edu.tr

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

AKMED

KOÇ UNIVERSITY

Suna & İnan Kırac

Research Center for

Mediterranean Civilizations

Contents

Rana Özbal <i>Reconsidering Identity in the Halaf World: A Study of Coarse Wares in Sixth Millennium North Mesopotamia</i>	1
Abdullah Hacı <i>İlk Tunç Çağı'na Tarihlenen Anadolu Metalik Çanak Çömleğine İlişkin Yeni Bilgiler: Göltepe Buluntuları</i>	21
Bekir Özer <i>Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü</i>	41
Elçin Doğan Gürbüz – Cennet Pişkin Ayvazoğlu <i>Klaros'tan Pişmiş Toprak Barbitoslu Figürinlerin İkonografisi</i>	69
Gökhan Çoşkun <i>A One-Edged Curved Sword from Seyitömer Höyük</i>	83
Sevgi Sarıkaya <i>The Diplomatic and Strategic Maneuvers of Tissaphernes, Satrap of Sardis</i>	111
Marko Kiessel <i>Hof- und Fassadengräber auf der Karpashalbinsel Zyperns? Bemerkungen zu Kammergräbern in der Flur „Spiliosus“ nahe Aphendrika</i>	135
Erkan Dünder – Ali Akın Akyol <i>Unguentarium Production at Patara and a New Unguentarium Form: Archaeological and Archaeometric Interpretation</i>	157
Hülya Kökmen Seyirci <i>Ksanthos Güney Kent Kapısı ve Evreleri</i>	181
Julian Bennett <i>“Becoming a Roman”: Anatolians in the Imperial Roman Navy</i>	213
Lisa Peloschek – Martin Seyer – Banu Yener-Marksteiner – Philip Bes <i>Limestone, Diorite and Radiolarite: First Petrographic Data of Fired Clay Objects from Limyra (Southwest Turkey)</i>	241
Burhan Varkıvanç <i>The Stone Architecture of the Proskene of the Theater in Kaunos</i>	267
Ümit Aydınoglu <i>Doğu Dağlık Kilikia'daki Kırsal Yerleşimlerde Peristyl Avlulu Konutlar</i>	291

Pınar Özlem-Aytaçlar <i>Some Inscriptions from Pisidia</i>	315
Guntram Koch <i>Überlegungen zum Ende der Sarkophag-Produktion in Kleinasien</i>	323
Gökçen Kurtuluş Öztaşkın – Sinan Sertel <i>Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması</i>	357
Peter Talloen – Ralf Vandam – Manuela Broisch – Jeroen Poblome <i>A Byzantine Church Discovered in the Village of Ağlasun (Burdur): Some More Light on Dark Age Pisidia</i>	375
İzzet Duyar – Derya Atamtürk <i>Tlos (Seydikemer, Muğla) Kazılarında Ortaya Çıkartılan Orta Bizans Dönemi İskeletlerinde Ağız ve Diş Sağlığı</i>	405
Ebru Fındık <i>Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)</i>	423
Güven Dinç <i>The Social and Economic Status of the Rum (Greeks) of Antalya in the First Half of the 19th Century</i>	449
Book Review	
Netice Yıldız <i>A New Book about Kyrenia, the Harbor Town of Cyprus</i>	491

Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki Nef Ayırımı Düzenlemeleri ve Levha Yanı Uygulaması

Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN – Sinan SERTEL*

Likya Bölgesi'nin önemli liman kentleri arasında yer alan Olympos, Akdeniz'e açılan derin bir vadi içerisinde, ortasından geçen nehrin iki yanında konumlanmıştır. Hellenistik Dönem'den itibaren yerleşim izleri takip edilebilen Olympos'un, Likya Birliği'nde üç oy hakkına sahip altı önemli kentten biri olduğu bilinmektedir¹. Bu konumunun MÖ 2. yy.'dan 1. yy.'a geçişte sonlanması ve bir süre birlik dışında kalması, kentte etkinliği bilinen ve korsan olarak tanımlanan Zeniketes ile ilişkilidir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise tekrar birliğin seçkin üyelerinden biri olduğu, Lykiarkhes (birlik başkanı) görevinde bulunan Marcus Aurelius Arkhepolis'in mezar yazıtından anlaşılmaktadır. MS 1. ve 3. yy.'lar arasındaki inşaa faaliyetleri çerçevesinde kamusal ve dini yapılarla beraber kentin cadde-sokak düzenlenmesinin biçimlendiği görülür². MS 3. yy.'ın ikinci yarısı ile 4. yy.'ın ilk çeyreğinde yaşamış olan aziz ve martyr Methodios, Olympos'un ve Likya Bölgesi'nin ilk piskoposu kabul edilir³. Kent, piskoposluk listeleri ve konsil kayıtlarında Myra (Demre) Metropolitiği'ne bağlı bir piskoposluk merkezi olarak geçer⁴.

Kentte, Erken Bizans Dönemi içerisinde özellikle MS 5. ve 6. yy.'larda yoğun bir yapılaşma izlenir. Bu dönemde kentin nüfus yoğunluğu artmış ve yaşam alanları genişlemiştir. Kent dokusu içerisinde bu dönemde inşaa edilmiş sekiz kilise tespit edilmiştir. 7. yy. ve sonrasında ise, Orta Bizans Dönemi'ne ait sikkeler ele geçmiş olsa da, kentsel düzeyde bir yaşama işaret eden bulgular henüz tespit edilmemiştir⁵.

Erken Bizans Dönemi için kent yaşamının idarî ve dini merkezi olarak karşımıza episkopeion (Piskoposluk Sarayı) çıkar. Yaklaşık 128 x 62 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı episkopeion, kentin kuzey bölümünde, doğu-batı aksında kent merkezinde konumlanır. Yüksek bir çevre duvarı ile sınırlanan kompleksin merkezinde kilise yer alır. Kompleksin batı bölümünde peristyl ve triclinium, doğu bölümünde ise piskopos konutu yer alır. Çevre duvarı hattında iki katlı oldukları anlaşılan görevli/din adamı odaları sıralanır. Episkopeion'un inşasında Roma

* Yrd. Doç. Dr. Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Denizli.
E-posta: gokcenko@gmail.com

Sinan Sertel, MA, Pamukkale Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Denizli. E-posta: sinansrtl@gmail.com

¹ Strabon XIV.V.7.

² Olcay Uçkan – Öztaşkın 2016a, 276-277.

³ Olcay Uçkan – Kayapınar 2015, 536-537.

⁴ Darrouzes 1891, 209, 223, 237, 256; Hellenkemper – Hild 2004, 758.

⁵ Sikkeler için bk.: Demirel Gökalp 2016, 323-337.

Dönemi tapınağı ve temenos alanı komplekse dâhil edilmiştir. Böylece Roma Dönemi'nde kent en önemli dini yapısını bulunduran alan, Bizans Dönemi'nde de aynı özelliğini koruyacak nitelikte dönüştürülerek kullanılmaya devam edilmiştir⁶.

Piskoposluk Kilisesi episkopeion içindeki en anıtsal yapıdır (Res. 1). Güneyinde trikonkhos plânlı bir rölik şapeli, kuzeyinde ise üç nefli bir vaftizhane bulunur. Atriumu olmayan kilisenin girişi, episkopeionun girişine yakın olacak şekilde, nartheksin güneyinden sağlanmıştır. Kısaltılmış haç transept plânlı kilise üç neflidir. Doğu-batı yönünde apsis dâhil 33.50 m uzunluğundadır. Orta nef 8.80 m, yan nefler 3.40 m genişliğindedir. Transept kuzey-güney yönünde 26.60 m, doğu-batı yönünde 10.90 m ölçülerindedir. Yarım daire plânlı apsis önünde ters II biçimli tempon yer alır. Nartheksten naosa geçiş nef eksenlerindeki birer kapıyla sağlanmıştır. Yan nefler kilisenin doğu duvarında yer alan birer kapıyla köşe odalarına açılır. Köşe odaları apsis arkasındaki koridor sayesinde birbirlerine bağlanmıştır. Güney köşe odasının güneyindeki kapı sayesinde kilisenin güneyi boyunca ilerleyen koridora geçiş sağlanmıştır. Bu koridor batı yönde narthekse de geçişi sağlayan giriş bölümüne ulaşır. Tespit edilen veriler sayesinde kilisenin kuzey, güney nefleri ve transept kollarının batı kanatları üzerinde galerilerin yer aldığı anlaşılmaktadır⁷.

Nef Ayrımı Düzenlemeleri

Kazı çalışmaları sonucunda kilisenin nef ayrımında farklı mimari düzenlemeler uygulandığı anlaşılmıştır⁸. Kuzey nef stylobat'ının batı yarısında dört, kuzey ve güney transept kolları içerisinde T ve L kesitli payeler arasında birer sütun kaidesi in situ konumda tespit edilmiştir (Res. 2-3). Tüm kaideler aynı özelliklere sahiptir. Attika B tipindeki kaideler düz plinthos üzerinde altta dik açılı bir profille başlayarak boyna doğru konik biçimde daralan torusa sahiptir⁹. Orta ve yan neflerin zemin kotları aynıdır. Nef ayrımları nefin batısında ve transept kolu içinde farklı düzendedir¹⁰.

Kuzey nef ayrımını sağlayan kaba yontu kesmetaştan 0.65 m genişliğindeki stylobat'ın zeminde yüksekliği 0.25 m'dir. Stylobat'ın batı yarısı üzerindeki sütun kaideleri arasında 0.38 m genişliğinde, 0.30 m yüksekliğinde moloztaş duvarlar yer alır (Res. 4). Duvarların her üç yüzeyinin de sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmalarda bu duvarların üzerinde yer alan levha düzenlemesine ait eserler de ele geçmiştir. Levha düzenlemesi, levha altı ve üstü parçaları da dâhil edildiğinde yaklaşık 1.30 m'dir. Tüm unsurlar birlikte ele alındığında stylobat, duvarlar ve levha düzeniyle beraber yaklaşık 1.85 m yüksekliğinde, nefler arasında geçişin yanı sıra görüşü de engelleyen bir ayırım yapıldığı anlaşılır (Res. 8).

Transept kollarında ise stylobat üzerine moloztaş duvarlar yapılmadan, sütunlar arasına levhalar yerleştirilmiştir (Res. 3). Burada kullanılan levhaların restitüsyon verilerine göre

⁶ Öztaşkın 2013, 53-155.

⁷ Öztaşkın 2013, 82-97, 189-198.

⁸ Kilise içerisinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları için bk.: Olcay Uçkan 2010, 69; Olcay Uçkan v.d. 2011, 85; Olcay Uçkan – Öztaşkın 2016b, 97; Bu çalışmayı yayınlamamıza izin veren Olympos kazı başkanı Prof. Dr. B. Y. Olcay Uçkan'a teşekkür ederiz.

⁹ Kaidelerin ölçüleri: Y: 23.5, Ç: 51, Pl. Y: 8, Pl. G: 65 cm.

¹⁰ Levha ayrımı için araştırmacılar tarafından cancelli ve transennae olarak iki farklı terim kullanılır. Her iki terim de temel olarak sütun ya da payeler arasına yerleştirilen levhalar ile yapılmış düzenlemeleri ifade eder. Ancak cancelli genellikle tempon kuruluşlarını tanımlamak için, transennae ise genellikle pencereler ve delikli kuruluşlar için kullanılmıştır. Kalopissi-Verti – Panayotidi-Kesisoglou 2010, 403.

yükseklikleri yaklaşık 1.10 m'dir. Stylobat'la beraber nef ayırımı toplam 1.35 m yüksekliğindedir. Böylece geçiş engellenmiş ancak görüşe olanak sağlanmıştır.

Bizans Dönemi dini mimarisinde nefler arasındaki geçişin görüşe izin verecek şekilde engellendiği uygulamalar yaygın olmasına karşın, geçişle beraber görüşün de engellendiği uygulamalar enderdir. 1.70 m ve üzerinde yüksekliğe sahip, geçişle beraber görüşün de engellendiği düzenlemeler "Yüksek Tip Nef Ayırımı" olarak tanımlanır¹¹.

Sadece geçişin engellendiği düzenlemelerde dört farklı uygulamayla karşılaşılır. Bunlardan ilki ve yaygın olanında; Olympos Piskoposluk Kilisesi transept kollarında olduğu gibi; sütunlar arasına levhalar yerleştirilir. Akdeniz çevresinde çok sayıda yapıyla örneklenebilecek bu uygulama Likya Bölgesi'nde Günağı, Andriake B, Ksanthos Akropol, Arneai B kiliselerinde tespit edilmiştir¹². Ayrıca Ölüdeniz Sun City Kilisesi'nin nef ayırımında in situ olarak korunmuş levha altları izlenmektedir¹³. Transept kurgusuyla Olympos'la benzer plân özelliklerine sahip Patara Kent Bazilikası ve Perge A Bazilikası'nın nef ayırımlarında da levhalar yer alır¹⁴. İkinci uygulama ise stylobat'ların yüksek tutulmasıdır. Taş temeller üzerinde yükseltilmiş stylobat görülen yapılardan Selanik Aziz Demetrios Kilisesi 1.30 m, Delos St. Kyriakos Bazilikası 0.98 m ve Olympia Kilisesi 0.85 m yüksekliğinde stylobat'lara sahiptir¹⁵. Bu uygulamada nefler arası geçişi engellemek için ayrıca levha yerleştirmeye gerek kalmaz. Ancak Libya'da Latrun B Kilisesi'nde yüksek stylobat'larla beraber sütunlar arasında levhalar da kullanılmıştır. Stylobat yüksekliği orta nefte 0.74 m, yan neflerde ise 0.55 m'dir. 1.04 m yüksekliğindeki levhalarla beraber nefler arasındaki ayırım yan nef zeminine göre 1.59 m yüksekliğe ulaşır¹⁶. Likya Bölgesi'nde Gemiler Ada III Nolu Kilise'de yaklaşık 0.70 m yüksekliğindeki stylobat üzerinde levhalar kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁷. Üçüncü uygulama olarak yan yana çift stylobat ve iki sıra sütun dizisi kullanımı karşımıza çıkar. Philippi Gamma Bazilikası'nda ana taşıyıcı sütun sıralarının ardında, ikinci bir stylobat üzerinde aralarında levhalar bulunan bir sütun dizisi daha yer alır. Stylobat ve levhaların toplam yüksekliği yaklaşık 1.50 m'dir¹⁸. Dördüncü uygulamada ise stylobat üzerindeki sütunlar arasında alçak duvarlar yapılmasıdır. Bu düzenleme Kaunos Palaestra Terasi'ndeki Kubbeli Bazilika'nın nef ayırımlarında ve Labraunda Batı Kilisesi'nin parakklesion ayırımında tespit edilmiştir¹⁹. Tlos'taki transept planlı Kent Bazilikası'nın nef ayırımlarında da postament'li sütun kaidelerinin aralarında moloztaş ve devşirme malzemelerle örülmüş duvarlar görülür. Ancak yapının iç mekânında sivil kullanım amaçlı mekânlar oluşturmak amacıyla Orta Bizans Dönemi'nde yapılmış duvarlar bulunur²⁰. Bu nedenle sütun kaideleri arasındaki duvarların kiliseye ait nef ayırımı düzenlemelerine ait olup olmadıkları kesin değildir.

Nef ayırımında geçişin yanı sıra görüşün de engellendiği yüksek tip düzenlemelerde dört farklı uygulamayla karşılaşılır. Bunlardan ilki, yan yana çift stylobat ve iki sıra sütun dizisi

¹¹ Peschlow 2006, 61-66.

¹² İşler 2016, 376.

¹³ Malkoç – Tsuji 2005, 18; Yapı içerisinde yer aldığı tesisin adıyla anılmaktadır. Daha önceki başka bir yayında ise arazinin eski sahibinin adına atfen İskender Bazilikası olarak adlandırılmıştır. Asano 1995, 109.

¹⁴ Patara için bk.: İşkan v.d. 2015, 304; Perge için bk.: İnan 1987, 188.

¹⁵ Peschlow 2006, 60-61; Stylobat yüksekliği 0.50 ve 0.70 m. arasında değişen yapılar da eklendiğinde örneklerin sayısı artırılabilir. Bu örnekler için bk.: Peirano 2012, 72.

¹⁶ Widrig 1978, 112.

¹⁷ Asano 2001, 38, fig. 10; Asano 2010, 45, fig. 41, 97, fig. 103.

¹⁸ Snively 2008, 68-69; Aynı yapı "Müze Bazilikası" olarak da tanımlanır. Peirano 2012, 75.

¹⁹ Kaunos için bk.: Zah 2003, 28-31; Güzererler Sağlam 2007, 34; Labraunda için bk.: Blid 2012, 107.

²⁰ Korkut 2013, 192.

kullanımıdır. Philippi A Bazilikası'nda, yukarıda değinilen Philippi Gamma Bazilikası'yla paralel bir düzenleme izlenir. Ancak burada stylobat ve levhaların toplam yüksekliği yaklaşık 2.00 m.'dir. Böylece nefler arasındaki görüş de engellenmiştir²¹. Stobi Piskoposluk Kilisesi'nin ikinci evresinde benzer bir düzenleme yapıldığı tespit edilmiştir²². İkinci uygulama yüksek bir stylobat üzerinde levha kullanımıdır. Aphrodisias Tapınak Kilisesi'nde yaklaşık 0.63 m yüksekliğindeki stylobat üzerine konulan 1.16 m yükseklikte levhalar yer alır. Böylece yaklaşık 1.80 m'lik bir nef ayrımı ortaya çıkar²³. Knossos Sanatoria Kilisesi'nde 0.93 m yüksekliğinde stylobat üzerinde levhalar yer aldığı tespit edilmiştir. Levhaların yüksekliği için kesin bir restitüsyon önerisi yapılmasa da stylobat verisi nefler arasında görüşün de engellendiğine işaret eder²⁴. Üçüncü uygulamada sütunlar arasında yer alan levhaların üst seviyesinde ahşap çerçeveler kullanılmıştır. Efes Aziz Ioannes ve Girit Eleutherna kiliselerinde sütunlar üzerinde görülen izler nefler arasında görüşün engellenmesine yönelik yapılmış aksamlar olarak değerlendirilir²⁵.

Dördüncü uygulama biçimi olarak, Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde olduğu gibi, stylobat üzerindeki sütunlar arasında alçak bir duvar ve üzerine levha yerleştirilmesidir. Benzer bir düzenleme Olympos kentinde yer alan Nekropol Kilisesi (Yarım Bazilika) kuzey nef ayrımında da görülür (Res. 5). Kentin batı girişine yakın alanda dere kenarında yer alan Nekropol Kilisesi'nin orta ve güney yan nefleri günümüze ulaşmamıştır. Nartheksi olmayan kilisenin yan nefleri üzerinde galeri katları olduğu anlaşılır. Yan nefler doğudaki birer kapıyla köşe odalarına açılır ve buradan dışarıya çıkış sağlanır. Kazı çalışmalarında 0.25 m yüksekliğindeki kuzey stylobat açığa çıkartılmış ve in situ konumdaki sütun kaidelerinin arasında 0.35-0.40 m yüksekliğinde moloz taş duvarlar tespit edilmiştir. Çalışmalarda levha parçaları ele geçse de nef ayrımı düzenlemesinin tüm yüksekliği kesin olarak hesaplanamamaktadır. Ancak düzenlemenin Olympos Piskoposluk Kilisesi'yle benzerliği dikkate alındığında yüksek tip bir nef ayrımından söz edilebilir²⁶.

Benzer nef ayrımı düzenlemeleri Olympos'la beraber iki yapıda daha arkeolojik bulgularla tespit edilmiştir. Coğrafi olarak çok yakında yer alan Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nin kuzey ve güney nef ayrımlarında stylobat'lar üzerinde sütunlar arasında yükseklikleri 0.50 ile 0.75 m arasındaki değişen duvarlar yer alır. Levha ve levha üstleriyle birlikte tüm düzenleme 1.75 m yüksekliğe ulaşmaktadır²⁷. Priene Piskoposluk Kilisesi'nde sütun gövdeleri üzerindeki dikey levha olukları, zeminden yaklaşık 0.60 m yükseklikte başlamaktadır. Olasılıkla taş veya tuğladan örülen alt bölüm levha ve levha üstleriyle birlikte değerlendirildiğinde, nef ayrımı yüksekliğinin 1.60 ile 1.80 m arasında olduğu düşünülmektedir²⁸. Biçimi kesin olarak bilinmese de Aziz Artemios'un mucizelerinin anlatıldığı kaynaklardan İstanbul'da azizin mezarının yer aldığı Vaftizci Yahya Kilisesi'nde de görüşü engelleyen yüksek bir nef ayrımı bulunduğu anlaşılır²⁹.

²¹ Hoddinott 1963, 171.

²² Snively 2008, 70-72.

²³ Hebert 2000, 167.

²⁴ Sweetman 2004, 345.

²⁵ Efes Aziz Ioannes için bk.: Peschlow 2006, 62; Girit Eleutherna için bk.: Themelis 2005, 347.

²⁶ Kilisenin detaylı mimari özellikleri ve restitüsyon önerileri için bk.: Demirel Gökalkp – Yıldırım 2010, 367-387; Kazı çalışmaları için bk.: Olcay Uçkan 2008, 55-56; Olcay Uçkan v.d. 2009, 379-380. Bu yayınlarda kaideler arasındaki duvarların, daha geç dönemlerde kuzey nefte ayrı bir mekân oluşturmak amacıyla yapılmış olabilecekları belirtilmiştir.

²⁷ Tiryaki 2012a, 24-25.

²⁸ Westphalen 1998, 311; Westphalen 2000, 279.

²⁹ Mango 1979, 5-7.

Kiliseler içerisinde parapetler ile ayrılmış mekân oluşturmada temel amacın ayin esnasında kilisede bulunan cemaatin, çeşitli niteliklerine göre birbirlerinden ayrılmaları olduğu açıktır. Erken Hıristiyanlık Dönemi yazılı kaynaklarından cemaatlerin cinsiyet, yaş, kefarete ödeyenler, katekhümen, statü gibi birçok sebepten dolayı kiliseler içinde ayrıldıkları anlaşılır³⁰. Ancak hangi grup için yapının neresinin kullanıldığına kesin olarak cevap vermek güçtür.

Dönem kaynaklarındaki bazı ifadelerle dayanılarak oluşturulan genel bir kaniyle, galerilere sahip kiliselerde kadınlara mahsus bir alan olarak galerilerin kullanıldığı kabul edilir. Eğer yapıda galeri yoksa kuzey nefte erkekler, güney nefte kadınlar bulunur³¹. Yan nef arasında genellikle kuzey yöne önem atfedilmiş ve burası erkeklerle, güney nef ise kadınlara ayrılmıştır. Papazlar için bemanın iki yanında yer alan presbyterium'larda da kuzey bölüm deneyimli olanlara ayrılır. Bazı kiliselerde kot farkı ya da dekorasyon özellikleriyle kuzey nefin ön plâna çıkarıldığı anlaşılır³². Ancak, yine dönem kaynaklarındaki bazı ifadelerden ve arkeolojik verilerden kadınların güneyde yer alabileceği sonucu da çıkarılabilir³³. Eğitim aşamasında olan ancak henüz vaftiz olmamış kişiler katekhümen olarak adlandırılır. Katekhümen'lerin buldukları yerden ayini dinleyebilmelerine olanak sağlanırken izlemelerine izin verilmez. Katekhümen'ler ayinin belirli bir aşamasına kadar yan nefte kalır ve komünyon öncesinde nartheke'se alınırlardı³⁴.

Kiliseler içerisinde kadınlara ayrılmış alanlar gynaecium (gynaecium), katekhümenler için ayrılmış alanlar katechumenorum (catechumenorum) olarak tanımlanır. Ancak yazılı kaynaklar incelendiğinde yapılarıdaki galeriler için her iki terimin de kullanıldığı görülür. Bu durum Hıristiyan ebeveynlere sahip ancak henüz vaftiz olmamış çocukların da katekhümen olarak adlandırıldığı ve ayin esnasında bu çocukların anneleriyle beraber galerilerde bulunmasından kaynaklanmış olabilir³⁵.

Yazılı kaynaklara göre kiliseler içerisinde cemaatin farklı grupları için ayrımlar yapıldığı kesin olsa da, hangi grubun nerede yer aldığını net olarak söylemek mümkün değildir. Arkeolojik tespitler de tüm kiliseler için geçerli genel bir yargıya ulaşılmasını sağlamaz. Nef ayırımı tespit edilen kiliseler plân ve işlev açısından karakterize edilemez. Manastır, cemaat ya da piskoposluk kilisesi gibi farklı işlevdeki; mezarlık yakını ya da kent merkezi gibi farklı konumdaki; bazilikal, transeptli ya da merkezi plânlı gibi farklı tipteki; galerili ya da galerisiz gibi farklı nitelikteki yapılarda nef ayrımlarına rastlanır. Özellikle kadın ve katekhümen gruplarının ayinlerde yer almaması beklenen Studios ve Alahan gibi manastır kiliselerinde nef ayrımlarının bulunması, tüm kiliseler için genel bir liturjik bir ihtiyaçtan bahsedilmesini zorlaştırır. Yazılı kaynaklarından hareketle MS 4. yy. içerisinde kilisedeki cemaatin gruplar halinde birbirlerinden ayrıldıkları anlaşılrsa da bu ihtiyacın mimariye nasıl yansıtıldığı bilinmez. Arkeolojik olarak nef ayırımı tespit

³⁰ Eusebius, *Historia Ecclesiae* X.4-63: Doğruluk içindeki bina tüm insanlara kendi önemine göre bölünmüştü. Diğer taraftaki ilerlemeyi sürdüren ve gelişen katekhümen'ler, en ilahi olanı görme hakkı verilen sadık kişilerden çok uzak değildiler; *Constitutiones Apostolorum* II.57-10: Görevliler erkeklerin, diakon'lar kadınların girişlerinin güvenli olmasından sorumludur; *Testamentum Domini* I.19: Kiliselerde katekhümen'ler için ve şeytan kovucular için ayrı yerler olmalı. Ancak kiliseden ayrı olmasın. Buralarda okumaları, şükür dualarını ve mezmurları duyabilsinler. Doğuda taht olsun. Papazlar sağ ve sol taraflara otursun. Böylece sağ tarafa daha onurlu olanlar, sol tarafa orta derecedekiler yerleşebilir. Altarın ve tahtın bulunduğu bölümü üç ayak yükseltin. Şimdi bu yerin iki tarafında kadınlar ve erkekler için iki portiko yapın. Mango 1986, 6, 24-25.

³¹ Mathews 1971, 117-125; Mango 2006, 58-60.

³² Peschlow 2006, 66.

³³ Taft 1998, 28-31; Peirano 2012, 70.

³⁴ Mathews 1971, 125-129; Taft 1991, 390-391.

³⁵ Taft 1998, 61-62.

edilen yapılar MS 5. ve 6. yy.'lara tarihlenir. Kimi örneklerde MS 5. yy. içinde nefler arası geçişin serbest olduğu ancak 6. yy.'da geçişin engellendiği saptanmıştır³⁶. Ancak yine de nef ayrımı tespit edilen yapıları kronolojik bir düzen içerisinde ele alarak dönemsel bir açıklama yapmak da mümkün değildir. Dolayısıyla nef ayrımlarının işlevi için yer aldıkları kilisenin özgün koşullarının göz önüne alınması gerekir.

Nef ayrımı tespit edilen yapılar arasında üç nefli bazilikal plânlı örneklerden İstanbul Studios Manastırı, Olympos Nekropol, Kaunos Palaestra Terası'ndaki, Stobi Piskoposluk kiliseleri ve Hierapolis Cathedral Kilisesi'nin ilk evresi doğu duvarlarında dışa açılan kapılara sahiptir³⁷. Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde yan nefler doğularındaki kapılarla köşe odalarıyla bağlantılıdır. Yapının kuzeyindeki şapelin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır³⁸. Bu durumda her iki köşe odasından dışarıya geçiş sağlanır. Nartheksi olmayan Ölüdeniz Sun City Kilisesi'nde de kuzey duvarda iki, güney duvarda bir kapı açıklığı bulunur³⁹. İstanbul Vaftizci Yahya Kilisesi restitüsyon plânında yan neflerin nef ayrımına sahip alanlarının kuzey ve güneydeki kapılarla dışa açıldığı önerilmiştir⁴⁰. Transept kurgusuyla Olympos Piskoposluk Kilisesi'yle benzerlik gösteren ve nef ayrımı düzenlemesine sahip yapılardan Perge A Bazilikası'nın kuzey nefi kuzeyindeki bir kapı ile dışa açılır⁴¹. Philippi A Bazilikası'nın kuzey nefi doğusundaki, güney nefi ise güneyindeki birer kapı açıklığıyla dışarıyla bağlantılıdır⁴². Patara Kent Bazilikası'nda ise kuzey ve güney neflerin her ikisi doğularındaki kapılarla dışa açılır⁴³. Bu örnekler arasında yüksek tip nef ayrımına sahip Rhodiapolis Piskoposluk, İstanbul Vaftizci Yahya ve Philippi A Bazilikası'nda neflerin katekhümen'ler için ayrıldığı söylenebilir. Diğerlerinde ise neflerin hangi grup ya da gruplar için yapıldığını kesin olarak saptamak mümkün değildir. Ancak dışa açılan kapılarla oluşturulan nefler içindeki çift yönlü hareket imkanı farklı grupların yapı içindeki hareketliliğinin düzenlendiğini gösterir.

Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde nef ayrımında iki farklı düzenin birlikte uygulanması dikkat çeker. Kuzey nefin batı bölümünde geçiş ve görüşün engellendiği yüksek tipte, aynı nefin transept kollarında ilerleyen kısmında ise sadece geçişin engellendiği ancak görüşe izin veren nef ayrımı kullanılmıştır. Bu durum nefin tümünün sadece bir grup için ayrılmadığına işaret eder. Katekhümen'lerin ökaristi ayininin ikinci bölümünde sadece işitmelerine olanak veren bir yerde bulunmaları gerekliliği dikkate alındığında, yüksek tip ayırım bulunan nefin batı bölümünün katekhümen'lere ayrıldığı söylenebilir. Ayinin ikinci bölümünde katekhümen'lerin nartheks'e alınmış olabilecekleri de düşünülebilir. Ancak Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde atrium olmaması, farklı grupların geçiş-bekleme-giriş-çıkış gibi farklı hareketleri esnasında mekânsal ihtiyacın nartheks'te çözümlendiğini gösterir. Bu nedenle katekhümen'ler için özel alanın kuzey nef içerisinde yapılması, ayin düzeni açısından daha sağlıklı bir kurgu olarak

³⁶ Peschlow 2006, 67-68.

³⁷ İstanbul Studios manastırı için bk.: Mathews 1971, 20, fig. 5; Manastırın tarihsel süreci hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk.: Pekak 2010, 101-121; Olympos Nekropol Kilisesi için bk.: Gökcalp – Yıldırım 2010, 383, Res. 3; Kaunos Palaestra Terasındaki Kilise için bk.: Güzerler 2007, 206, Şek. E5; Stobi Piskoposluk Kilisesi için bk.: Snively 2008, 70, fig. 7; Hierapolis Cathedral Kilisesi için bk.: Peirano 2012, 84, fig. 4.

³⁸ Tiryaki 2012a, 24, Şek. 1.

³⁹ Malkoç – Tsuji 2005, 7.

⁴⁰ Mango 1979, 8, fig. 1. Söz konusu yapı, kriptasına gömüldüğü bilinen azize ithafen Aziz Artemios Martyrionu olarak da anılmaktadır.

⁴¹ Krautheimer 1986, 109, fig. 62.

⁴² Hoddinott 1963, 170, fig. 80.

⁴³ İşkan v.d. 2015, 317, Res. 6.

karşımıza çıkar. Kilisenin kuzeyinde yer alan vaftizhanenin oldukça geniş düzenlenmesi de kalabalık bir katekhümen nüfusuna işaret eder. Vaftizhanenin girişi nartheks'ten sağlanmıştır. Doğusunda ikinci bir kapıyla transept koluna bağlanır. Dolayısıyla vaftiz ayininde mesh edilerek töreni tamamlanmış bir katekhümen kiliseye geçtiğinde, ayini izlemesine olanak sağlayan ayrımların bulunduğu kuzey nefin transept kollarındaki kısmına alınmış olur. Buradan hareketle görüşe izin veren ayırımın görüldüğü nefin doğu yarısının komünyonlarını alacak Hıristiyanlara ait olduğu söylenebilir. Nefin doğusunda yer alan kapı açıklığı kullanılarak, apsis arkasındaki ve kilisenin güneyindeki koridor sayesinde, Hıristiyanların katekhümen'lerle bir araya gelmelerine gerek kalmadan kiliseden ayrılmaları sağlanır (Res. 1).

Olympos Piskoposluk Kilisesi'nin güney nef ayırımında ne şekilde bir düzenleme yapıldığı tespit edilememektedir. Bu sebeple güney nefin hangi grup için ya da kendi içinde farklı gruplar için ayrılmış olup olmadığını söylemek mümkün değildir. Ancak güney nefin doğusunda da güney koridorla bağlantılı bir kapı açıklığı yer alır. Bu durum güney nefte de çift yönlü (doğu-batı) bir ulaşım düzenine imkan sağlar. Trikonkhos plânlı rölik şapeli güney nefle bağlantılıdır. Dolayısıyla nef içerisinde çift yönlü hareket imkanı hem ayin hem de ziyaret esnasında pratik bir çözüm olarak ele alınabilir.

Levha Yanı Uygulaması

Olympos Piskoposluk Kilisesi'ndeki yüksek tip nef ayrımlarında levhaların sabitlenmesi amacıyla özgün bir uygulama yapıldığı anlaşılmıştır. Bizans mimarisinde levhalar galeri korkulukları, nef ayrımları, ambon, solea ya da templon kuruluşlarında sütun ya da balüster'ler (levha payeleri) arasında parapetler biçiminde yerleştirilir. Ayrıca kathedra, altar ve lahitlerin yanı sıra kaplama ya da mezar kapağı olarak kullanılmış levhalar da karşımıza çıkar⁴⁴.

Sütunlar arasına levha yerleştirilmesinde yaygın olarak kullanılan iki teknik bilinir. Bunlardan biri, kaidenin sütun gövdesinden dışa taşkın kalan profilli bölümü ve plinthos'una açılan kanal içerisine levhanın yerleştirilmesidir. Diğerinde ise levhanın alt köşeleri kaide profiline uygun bir biçimde kesilir. Her iki uygulamada da levhalar üst köşelerinden sütun gövdelerine kenetler aracılığıyla sabitlenir⁴⁵. Bu uygulamalarda sütunlar ya da stylobat'lar üzerine de levhalar için oluk açılabilir.

İnce kesitli levhalarda statik açıdan levhayı desteklemek için levha kaidesi ve levha üstü adı verilen trapez kesitli parçalar kullanılır. Bu parçaların dar yüzlerinde levhanın oturtulması için oluklar açılır ya da parçalar levhaya yan kenarlarına yakın alanlardaki kenetler ile bağlanır. Bu parçalarda işlevsel olarak levha üstü ya da levha kaidesi olduklarının belirlenmesi üst ve alt yüzlerinin işleme teknikleri ile ilişkilidir. Genelinde geniş yüz düzgün ise levha üstü, kabaca işlenmişse levha kaidesi olarak kullanılmışlardır. Bazı parçaların geniş yüzlerinde yan kenarlara yakın alanlarda kurşun yuvaları görülmektedir. Bu yuvalar parçanın stylobat'a monte edildiğini yani levha kaidesi olarak kullanıldıklarını gösterir⁴⁶.

Olympos Piskoposluk Kilisesi kazılarında yüksek tip nef ayrımlarında kullanıldığı anlaşılan levha, levha kaidesi ve levha üstü parçaları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, literatürde daha önce tanımlanmamış ve tarafımızca "levha yanı" olarak adlandırılan parçalar ele geçmiştir (Res. 7). Levha yanı parçaları, levha kaidesi ve levha üstü parçaları gibi, trapez kesitlidir. Ancak

⁴⁴ Temple 2013, 341-342.

⁴⁵ Peschlow 2006, 54.

⁴⁶ Alparslan 1998, 235, 240-241.

levha yanlarını diğerlerinden ayıran en önemli fark, geniş yüzlerinin sütun gövdesine uygun biçimde iç bükey profilli yapılmasıdır. İç bükey yüzeyler kabaca işlenmiş olarak bırakılmıştır. Levha yanı parçalarının ölçü, profil, motif ve kompozisyon açısından levha kaidesi ve levha üstleriyle birlikte tasarlandıkları anlaşılır. Levha kaidesi ve levha üstlerinin köşelerinde kompozisyonun kesintiye uğramadan yukarı ya da aşağıya doğru devam ettiği izlenir (Res. 5). Levha kaidesi ve levha üstlerinin dönüş yapan kenarlarında sütuna bakan dış yüzeyleri de kabaca işlenmiş ve iç bükey profillidir.

Levha kaidesi, levha üstü ve levha yanı parçalarıyla beraber levha dört yönden trapez kesitli öğelerle çerçeve içine alınmış olur (Res. 8). Levhaların ve çerçeveyi oluşturan parçaların arka yüzleri ince zımparalı ve bezemesizdir. Orta nefe bakan ön yüzlerde çerçeve oluşturan tüm parçalar en dışta düz bir bordür ile çevrelenir. Bu bordür üzerinde ince bir yiv yer alır. Trapez kesiti oluşturan yatay yüzeyde kıvrım dallar arasında sarmaşık yaprakları görülür. En içte ise, parçaların dar yüzlerinden dışa taşkın işlenerek levha kenarlarını saran, halat (sicim) motifli ince bir bordür izlenir. Tüm parçalar yerel kireç taşından üretilmiştir⁴⁷.

Levha kaidesi ve levha üstleriyle ilgili katalog çalışmalarında parçaların ölçüleri duruşlarına göre ifade edilir. Trapez kesitli olmaları nedeniyle uzunluk, yükseklik, alt derinlik ve üst derinlik ölçüleri verilir. Levha yanı parçalarında da yine duruşlarına göre bir tanımlama yapılarak ölçüler uzunluk, genişlik, iç derinlik ve dış derinlik olarak verilebilir. Buna göre Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde tespit edilen levha yanı parçalarının genişlikleri 10.5-11.5 cm, iç derinlikleri 7.5-9.7 cm ve dış derinlikleri 11.3-14 cm arasında değişmektedir.

Levha yanı uygulaması literatürde daha önce tanımlanmamıştır. Levha yanlarının sütunla ilişkisinin sağlanması için iç bükey yüzey oluşturulmasına benzer uygulamalarla balüster'lerde karşılaşılır. Paros Katapoliani Kilisesi templonu postament'li kaideler üzerinde yükselen sütunlu yüksek tipte düzenlenmiştir. Sütunlar ve levhalar arasına balüster'ler yerleştirilmiştir. Balüster'lerin alt bölümü postament'lere açılmış dikey oluklara oturur. Üst yanları ise sütuna uygun biçimde iç bükey profilli yapılmıştır⁴⁸. Kuzey Suriye'deki Ras el-Bassit Bazilikası templon'unda da sütun ve levhalar arasında yer alan balüster'lerin sütunlara bakan yüzeyleri iç bükey işlenmiştir⁴⁹.

Andriake B Kilise'nde yüzey buluntusu olarak trapez kesitli eserler tespit edilmiştir. Parçaların geniş yüzeyleri iç bükey profilli ve kalın taraklıdır. Söz konusu eserlerin kesitleri dikkate alınarak levha kaidesi ya da levha üstü olabilecekleri tartışılmıştır. Ancak yüzey işlenişleri ve bezeme kompozisyonları nedeniyle; levha kaidesi veya levha üstü olarak kullanılmalari durumunda benzerlerine göre tasarımlarının uyuşmadığına dikkat çekilmiştir⁵⁰. Olympos Piskoposluk Kilisesi örnekleriyle ölçü ve profil açısından benzerlik gösteren bu parçalar da levha yanı olarak tanımlanabilir. Aynı kiliseye ait bir templon levhası üzerinde]Ολυπι[ος] ifadesi okunmuş ve templonun bâniliğinin Olympos'lu biri tarafından üstlenilmiş olabileceği düşünülmüştür⁵¹. Bu durum, levha yanı kullanımındaki paralellikle beraber ele alındığında Olympos ve Andriake kentlerinin karşılıklı etkileşiminde olduklarını gösterir.

Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde tespit edilen levha yanı, levha kaidesi ve levha üstü parçaları üzerinde görülen süsleme kompozisyonunun benzer örnekleriyle Kaunos Palaestra

⁴⁷ Levha yanı parçaları için ayrıca bk. Sertel 2017, 141-147.

⁴⁸ Mitsani 2006, 86-87.

⁴⁹ Beaudry 2004, 128-129.

⁵⁰ Tekinalp 2000, 102-104.

⁵¹ Tekinalp 2000, Ek 2, 7-8.

Terası'ndaki Kilise ve Istlada Kilisesi'ndeki levha üstlerinde karşılaşılr⁵². Özellikle kıvrım dal motifli bordürlerin Likya Bölgesi'nde yaygın olduğu anlaşılır. Bu motif Myra Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki trapez kesitli levhalarda; Andriake B Kilisesi ve Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ndeki levhalarda; Ölüdeniz Suncity Kilisesi'ne ait altar tablasında karşımıza çıkar. Eserler MS 5.-6. yy.'lara tarihlendirilir⁵³.

Olympos Piskoposluk Kilisesi ve içinde yer aldığı episkopeion kompleksinin mimari unsurlar ve küçük buluntular sayesinde MS 5. yy.'ın ikinci yarısında inşa edildiği ve 7. yy.'da kullanım dışı kaldığı anlaşılmaktadır⁵⁴. Levha yanı parçalarının kullanıldığı yüksek tip nef ayırımı düzenlemesinin de, plân kurgusuyla ilişkisi göz önüne alındığında, yapının ilk inşasında mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Olympos Piskoposluk Kilisesi'nde, stylobat'lar üzerindeki sütunlar arasında duvar ve levha yanı uygulaması sayesinde, sütun kaidesi ya da levha üzerinde herhangi bir iz görülmeden nef ayırımında levha kullanımına olanak sağlanmıştır. Bu durum, kiliselerde nef ayırımı olup olmadığına dair sadece kaide ve levhadaki izlere göre yapılan değerlendirmelerin eksik kalabileceğine ve nef ayırımına sahip kiliselerin daha fazla olabileceğine işaret eder.

⁵² Kaunos Palaestra Terasındaki Kilise'deki parçalar için bk.: Güzererler 2007, 182, Şek. D.159; Istlada Kilisesi'ndeki parçalar için bk.: Marksteiner – Niewöhner 2004, 51, Abb. 37-38.

⁵³ Myra Aziz Nikolaos Kilisesi örnekleri için bk.: Alparslan 1998, 244, Res. 1-4; Andriake B Kilisesi örnekleri için bk.: Tekinalp 2000, Lev. 122-127; Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi örnekleri için bk.: Tiryaki 2012b, 512-513, fig. 5-6, fig. 9-10; Ölüdeniz Suncity Kilisesi altar tablası için bk.: Malkoç – Tsuji 2005, 22, fig. 13.

⁵⁴ Öztaşkın 2013, 262-281.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Alpaslan 1998 S. Alpaslan, "Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri", *Adalya II*, 1998, 235-247.
- Asano 1995 K. Asano, "İskender Basilica on Ölüdeniz Lagoon", bk.: S. Tsuji (ed.), *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report (1995)* 109.
- Asano 2001 K. Asano, "The Survey and Excavation Gemiler Adası Kaya Area Near Fethiye (1999 Season)", *AST XVIII.1*, 2001, 31-40.
- Asano 2010 K. Asano, *The Island of St. Nicholas Excavation and Survey of The Gemiler Island Area, Lycia, Turkey (2010)*.
- Beaudry 2004 N. Beaudry, *La Basilique de Ras el Bassit: Une Église Paléochrétienne Sur la Côte de Syrie du Nord (Montréal Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2004)*.
- Blid 2012 J. Blid, *Labraunda in Late Antique (Stockholm Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012)*.
- Darrouzes 1891 J. Darrouzas, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae (1891)*.
- Demirel Gökçalp – Yıldırım 2010 Z. Demirel Gökçalp – Ş. Yıldırım, "Lykia Olympos'unda Bir Restitüsyon Denemesi", *Adalya XIII*, 2010, 367-387.
- Demirel Gökçalp 2016 Z. Demirel Gökçalp, "Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları", *Phaselis II*, 2016, 323-337. doi: 10.18367/Pha.16023.
- Güzererler Sağman 2007 N. Güzererler Sağman, *Kaunos Palaestra Terası Kubbeli Bazilikası Restorasyon Projesi (İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2007)*.
- Hebert 2000 L. Hebert, *The Temple-Church at Aphrodisias (New York Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2000)*.
- Hellenkemper – Hild 2004 H. G. Hellenkemper – F. Hild, *Lykien und Pamphylien, TIB VIII (2004)*.
- Hoddinott 1963 R. F. Hoddinott, *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia. A Study of the Origins and the Development of East Christian Art (1963)*.
- İşkan v.d. 2015 H. İşkan, – Ş. Aktaş – A. Polat-Becks – R. Becks – B. Ceylan – E. Dünder – O. Erdoğan – S. Erkoç – H. Kızıltaş – M. Koçak – S. Orhan – C. Schuler – Ş. Varmaz – D. Varmaz – Ş. Yırşen – K. Zimmermann, "Patara 2013 Kazıları", *Anadolu* 41, 2015, 299-322.
- İşler 2016 B. İşler, "Orta Likya Bölgesi'nde Yeni Bir Keşif: Günağı Kilisesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25, 2016, 363-392.
- İnan 1987 J. İnan, "Perge Kazısı 1986 Yılı Çalışmaları", *KST IX.2*, 1987, 185-214.
- Kalopissi-Verti – Panayotidi-Kesisoglou 2010 S. Kalopissi-Verti – M. Panayotidi-Kesisoglou, *Multilingual Illustrated Dictionary of Byzantine Architecture and Sculpture Terminology (2010)*.
- Korkut 2013 T. Korkut, "Tlos 2011 Kazı Etkinlikleri", *KST XXXIV.3*, 2013, 189-204.
- Krautheimer 1986 R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture (1986)*.
- Malkoç – Tsuji 2005 İ. Malkoç – S. Tsuji, "Preliminary Report on the Excavations in Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, The Ministry of Culture, Turkey, During 1999-2004", *Al-Rafidan XXVI*, 2005, 1-24.

- Mango 1979 C. Mango, "On the History of the Templon and the Martyrion of St. Artemios at Constantinople". bk.: C. Mango (ed.), *Studies on Constantinople* (1979) 1-13.
- Mango 1986 C. Mango, *The Art of Byzantine Empire 312-1453: Sources and Documents* (1986).
- Mango 2006 C. Mango, *Bizans Mimarisi*. M. Kadiroğlu (çev.) (2006).
- Marksteiner – Niewöhner 2004 T. Marksteiner – P. Niewöhner, "Die Kirche von Isthla in Lykien", *MitChrA* 10, 2004, 21-51.
- Mathews 1971 T. F. Mathews, *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy* (1971).
- Mitsani 2006 A. Mitsani, "Το παλαιοχριστιανικό τέμπλο της Καταπολιανής Πάρου", *Deltion ChAE* 45, 2006, 75-90.
- Olçay Uçkan 2008 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2007", *Anmed* 6, 2008, 52-57.
- Olçay Uçkan v.d. 2009 B. Y. Olçay Uçkan – Y. Mergen – Z. Demirel Gökalp – M. Bursalı – G. Öztaşkın – Ş. Yıldırım – E. Öğül Öncü, "Olympos Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları", *KST XXX.3*, 2009, 373-386.
- Olçay Uçkan 2010 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2009", *Anmed* 8, 2010, 66-72.
- Olçay Uçkan v.d. 2011 B. Y. Olçay Uçkan – S. Evcim – M. E. Mergen – E. Öğül Öncü – M. Öztaşkın – G. Öztaşkın, "Olympos 2009", *KST XXXII.3*, 2011, 80-97.
- Olçay Uçkan – Kayapınar 2015 B. Y. Olçay Uçkan – L. Kayapınar, "Olympos Piskoposu Methodius ve Olympos Kenti", bk.: H. İşkan – F. Işık (ed.), *Patara VII.1. Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Antalya 11-13 Kasım 2013, İstanbul (2015) 535-544.
- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2016a B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, "Ateş ve Suyla Kutsanan Kent Olympos", bk.: H. İşkan – E. Dündar (ed.), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* (2016) 274-287.
- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2016b B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, "Olympos Kazısı 2015", *Anmed* 14, 2016, 92-97.
- Öztaşkın 2013 G. K. Öztaşkın, *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu* (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013).
- Peirano 2012 D. Peirano, "Some Observations About the Form and Settings of the Basilica Bargala", *Macedonian Historical Review* 3, 2012, 65-84.
- Pekak 2010 S. Pekak, "İstanbul'da Studios Manastırı, H. Ioannes Prodromos Kilisesi I", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi* X, 2010, 101-121.
- Peschlow 2006 U. Peschlow, "Dividing Interior Space in Early Byzantine Churches: The Barriers Between The Nave and Aisles", bk.: S. E. J. Gerstel (ed.), *Thresholds of the Sacred. Architectural, Art Historical, Liturgical and Theological Perspectives on Religious Screen, East and West* (2006) 53-71.
- Sertel 2017 S. Sertel, *Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Liturjik Taş Eserleri* (Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2017).
- Snively 2008 C. S. Snively, "Transept in the Ecclesiastical Architecture of Eastren Illyricum and the Episcopal Basilica at Stobi", *Nis and Byzantium* 6, 2008, 59-74.

- Strabon Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV Strabon Geographica. A. Pekman (çev.) (1991).
- Sweetman 2004 E. J. Sweetman, "Late Antique Knossos Understanding the City: Evidence of Mosaics and Religious Architecture", The Annual of the British School at Athens 99, 2004, 315-354.
- Taft 1991 R. F. Taft, "Catechumenate", bk.: A. Khazdan (ed.), ODB I (1991) 390-391.
- Taft 1998 R. F. Taft, "Women at Church in Byzantium: Where, When and Why?", DOP 52, 1998, 27-87.
- Tekinalp 2000 V. M. Tekinalp, Geç Antik Dönem Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy.) Andriake Kenti (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2000).
- Temple 2013 Ç. Temple, "Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri" (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013).
- Tiryaki 2012a A. Tiryaki, "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nde İşlevi Tartışmalı Mimari Düzenlemeler: Yüksek Nef Ayrımı ve Oturma Sekileri", TÜBA-KED 10, 2012, 21-30.
- Tiryaki 2012b A. Tiryaki, "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ne Ait Bir Grup Korkuluk Levhası", Olba XX, 2012, 493-514.
- Themelis 2005 P. Themelis, "Eleutherna The Protobyzantine City", bk.: F. Barette – V. Deroche – C. Jolivet-Levy – B. Pitarakis (ed.), Travaux et Memoires 15 Melanges Jean-Pierre Sodini (2005) 343-356.
- Westphalen 1998 S. Westphalen, "Die Basilika von Priene. Architektur und Liturgische Ausstattung", IstMitt 48, 1998, 279-340.
- Westphalen 2000 S. Westphalen, "The Byzantine Basilica at Priene", DOP 54, 2000, 275-280.
- Widrig 1978 W. Widrig, "Two Churches at Latrun in Cyrenaica", Papers of the British School at Rome 46, 1978, 94-131.
- Zah 2003 A. Zah, Zur Typologie Kirchlicher Architektur im Südwestlichen Kleinasien (2003).

Abstract

Nave Barrier Arrangements and Flank Elements of Panel Implementation at the Olympos Episcopal Church

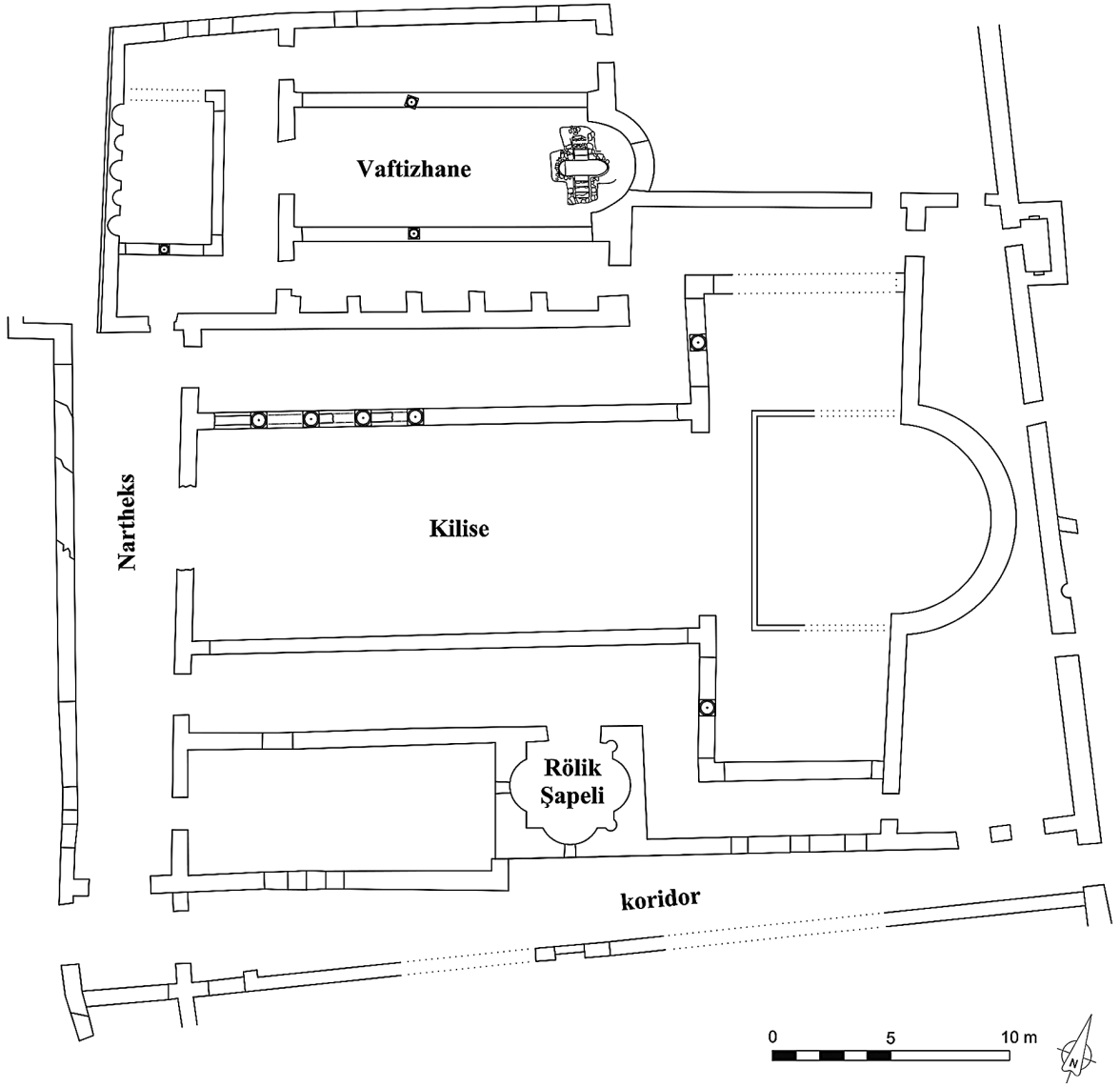
The Olympos Episcopal Church is the most monumental building within the *episkopeion* (Episcopal palace) complex located in the north side of the city (Fig. 1). To its south is a reliquary chapel with a *trikonchos* plan, whereas to its north is a three-nave baptistery. Lacking an atrium, the entrance of the church is from the south side of the narthex near the entrance of the *episkopeion*. Featuring an abbreviated version of the cross transept plan, the church has three naves. The side naves open to the corner rooms with doors located on the east wall of the church. The corner rooms are connected by the corridor behind the apse. Access to the corridor running along the south side of the church is provided by the door in the south part of the southern corner room. This corridor reaches the entrance section that also provides access to the narthex at the west orientation.

Excavations have revealed that different architectural arrangements have been applied in the nave divisions. While a 1.35 m-high barrier whose purpose was only to obstruct the passage had been created in the northern arm of the transept, a higher type of barrier (height 1.95 m) obstructing both the view and the passage was used in the western part of the nave (Figs. 2-3, 8). When taken as a whole with the doors to the left of the naves, it appears that the western part of the nave was designated for the catechumens, whereas the eastern part was reserved for the Christians who had completed the baptismal ceremony.

Excavations conducted at the church identified panels, panel bases, and upper elements of panels used in the high nave barriers have been identified. Apart from these, the excavations have also yielded parts previously unidentified in the literature, which we have designated as “flank elements of panels” (Figs. 6 and 7). It is evident that the flank element pieces were designed along with the panel bases and the upper elements in terms of size, cross-section, motif, and composition. Hence, the panels are framed on all four sides by trapezoidal elements. The most distinctive feature distinguishing the flank elements of panels from the others is that their broad surfaces feature a concave profile in line with the body of the columns.

Architectural elements and small finds allow us to date the construction of the church to the second half of 5th century A.D. When the high nave barrier design featuring flank elements of panels is considered in relation with the planimetric structure, it becomes possible to say that this arrangement was present in the initial construction of the building.

Walls between the columns of stylobates and flank elements of panel applications at the Olympos Episcopal Church have facilitated the use of panels in nave divisions without leaving any marks on the column bases or panels. This particular implementation suggests that assessments on nave divisions at churches based solely on the marks found on column bases and panels may fall short and that churches with nave divisions may be increase in number.

Res. 1 Olymos Piskoposluk Kilisesi Röleve Plânı

Res. 2
Kuzey Stylobatın
Batı Yarısı Üzerindeki
in situ Sütun Kaideleri

Res. 3
Kuzey T ve
L Paye Arasındaki
in situ Sütun Kaidesi

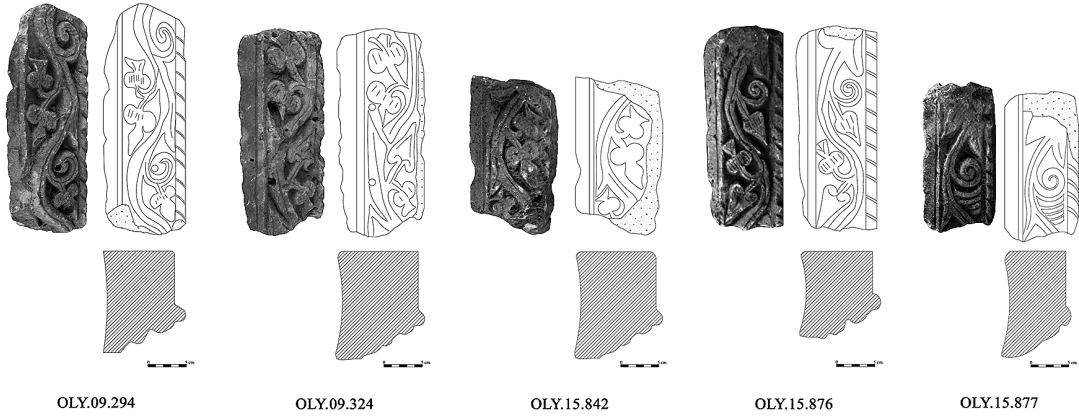
Res. 4
Kuzey Stylobat
Üzerindeki Sütun
Kaideleri Arasındaki
Moloztaş Duvar

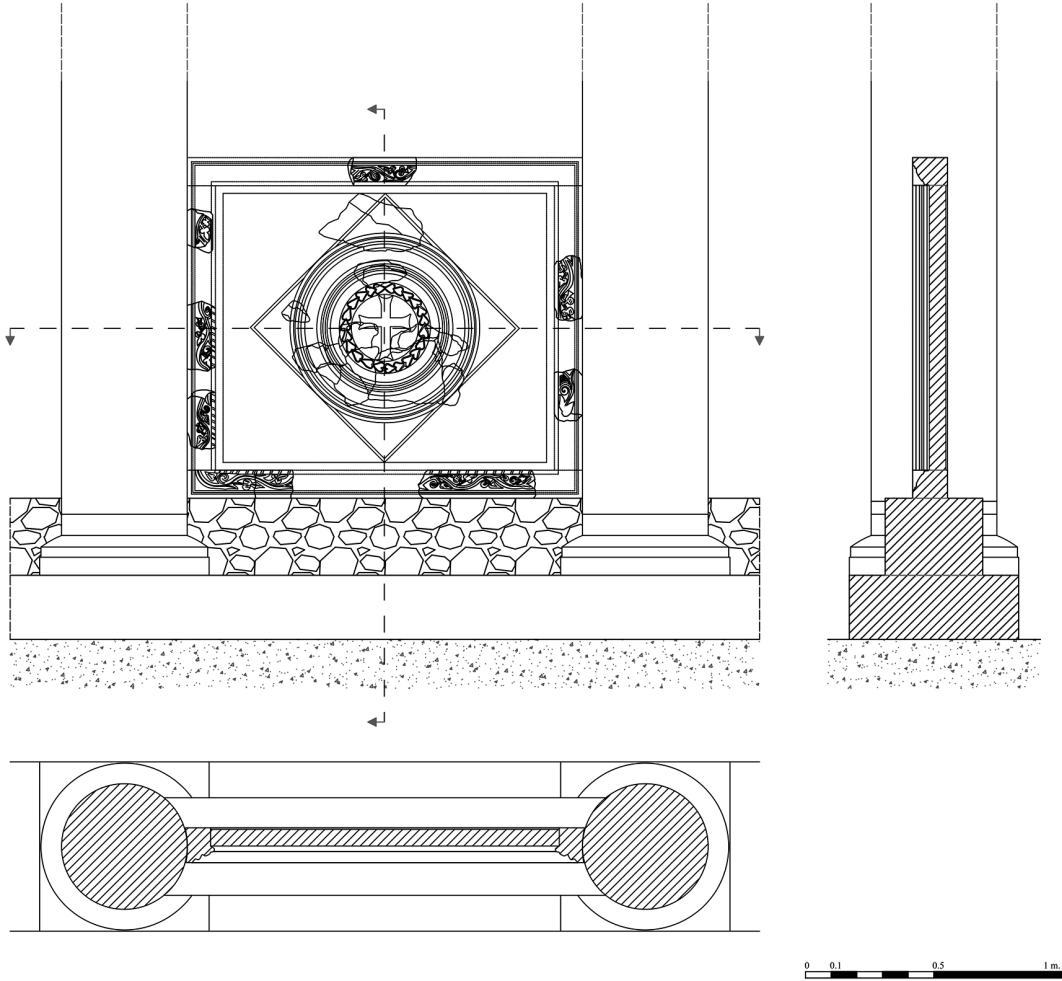
Res. 5
Olympos
Nekropol Kilisesi
Kuzey Stylobat
Düzenlemesi

Res. 6
Piskoposluk
Kilisesi Levha Yanı
Uygulaması

Res. 7 Tespit Edilen Levha Yanı Parçaları

Res. 8 Yüksek Tip Nef Ayırımı ve Levha Yanı Uygulaması

